

Svenska Bibelsällskapets provöversättning i ett internationellt perspektiv

DAN NÄSSELQVIST

Dan Nässelqvist är TD i Nya testamentets exegetik och verksam som forskarassistent vid Göteborgs universitet och forskare vid Lunds universitet. Han har tidigare publicerat en avhandling om muntligt framförande av bibeltexter i den tidiga kyrkan (Public Reading in Early Christianity: Lectors, Manuscripts, and Sound in the Oral Delivery of John 1–4; Brill, 2015) samt artiklar och bokkapitel som bland annat behandlar stil och framförandeorienterad översättning. Just nu arbetar han med ett forskningsprojekt om kristologiska hymner i Nya testamentet.

Svenska Bibelsällskapets provöversättning av Galaterbrevet och delar av Lukasevangeliet gavs ut 2015,¹ men har inte diskuterats mycket i det offentliga rummet.² När den har gett ett avtryck i debatten är det svagt och fullt av missförstånd.³ Det är synd, eftersom frågan om en ny centrum-

översättning⁴ av Bibeln för det svenska språkområdet har omfattande och djupgående konsekvens för samhället, akademien och många kristna trossamfund i Sverige och Finland. Frågan om vad som skall karaktärisera nästa officiella bibelöversättning är inte heller självklar, vilket framgår tydligt av hur ojämnt en del av direktiven för provöversättningen har tillämpats av de två översättarna.⁵

Nedan kommer jag att beskriva de principer och direktiv som ligger bakom provöversättningen, analysera hur de har tillämpats, kontextualisera dem i relation till en internationell debatt om bibelöversättning och dra slutsatser om vad som kan och bör vara vägledande för nästa stora svenska bibelöversättning. I ett större sammanhang bör det inte bara handla om huruvida det behövs en ny svensk översättning, utan om det behövs en sådan översättning som bibelsällskapet nu har gett prov på. Viktigare än den primära fråga som bibelsällskapet ställer till

¹ Svenska Bibelsällskapet, *När tiden var inne... Provöversättning av Lukasevangeliet 9–19 och Galaterbrevet* (Uppsala: Bibelsällskapets förlag, 2015).

² Några artiklar har dock dykt upp i kyrklig press, t.ex. Samuel Byrskog, "Att översätta gamla texter", 349–351 i *Svensk Kyrkotidning* 11 (2015). Bristen på reaktioner framträder tydligt i en annan artikel i samma nummer, skriven av bibelsällskapet översättningsdirektor Mikael Wininge ("När tiden var inne... – provöversättning av Nya testamentet behöver respons", 346–348 i *Svensk Kyrkotidning* 11 [2015]).

³ När Adam Svanell skriver krönika i SVD Kultur i november 2014 och beskriver bibelsällskapets kommande provöversättning görs det i svepande termer som avslöjar hur lite han har förstått om vad bibelöversättning handlar om: "När Niklas Rådströms 'Bibeln' sätts upp på Kulturhuset Stadsteatern har en och en halv timme av pjäsen strukits bort. Den nya versionen kommer, uppger regissören Åsa Kalmér, att innehålla 'mer action'. Enligt uppgifter till SvD överväger Svenska Bibelsällskapet nu en liknande upphottning av boken med samma namn." (Adam Svanell, "Google rullar med rasistrocken", krönika i SVD Kultur 2014-11-21. <http://www.svd.se/google-gullar-med-rasistrocken>)

⁴ En översättning som skall kunna läsas av många och ha ett brett användningsområde. Den är alltså inte nischad för en viss åldersgrupp eller kategori av svensktalande. Se resonemanget i Svenska Bibelsällskapet, "Översättning av Nya testamentet", protokoll från bibelsällskapets styrelse, 2012-11-12, bilaga § 63.

⁵ För direktiven, se Bibelsällskapet, *När tiden var inne*, 14–16, där översättarna också presenteras.

svenska folket – Är det dags för en ny översättning? – är alltså frågan om *vad för slags* översättning som är önskvärd.

Provöversättningens direktiv

Direktiven för provöversättningen är av olika karaktär. Allmänt sägs att översättningen skall vara av typen ”moderat funktionell ekvivalens”. Det innebär att översättningsidealet i grunden är detsamma som för Bibel 2000 (som är av typen ”funktionell ekvivalens”) – översättningen skall uttrycka källspråkstextens mening på ett sätt som är naturligt på målspråket.⁶ Idealet står i delvis kontrast mot översättningar som fokuserar på ”formell ekvivalens”, där källspråket prioriteras framför målspråket och originaltextens uttryck och konstruktioner återges så långt det är möjligt på målspråket.⁷ Bibelsällskapet modifiering, att översättningen skall vara *moderat* funktionellt ekvivalent, anger att den inte skall vara riktigt lika fri i relation till originaltexterna som Bibel 2000. Det innebär bland annat att metaforer och uttryck kan återges mer ordagrant så länge resultatet inte är obegripligt för en nutida läsare. Därmed kan översättningen i större utsträckning än Bibel 2000 ge en levande bild av den främmande kultur som gav upphov till de nytestamentliga texterna. Ett argument för modifieringen av översättningsidealet är att dagens läsare är vana vid kulturell mångfald och att skillnader i språk och kultur inte bör döljas.⁸

Utöver denna övergripande översättningsprincip preciserade bibelsällskapets styrelse arbetets inriktning med hjälp av sex stycken tilläggsdi-

rektiv:⁹ (1) Översättningen skall eftersträva konkordans när det är möjligt att uttrycka på naturlig svenska. Så långt det är möjligt och rimligt skall alltså varje term på källspråket översättas med samma ord på målspråket, istället för att översättarna skapar variation i uttryckssättet. Direktivet motiveras med att en konkordant översättning gör associationer inom och mellan bibeltexterna tydliga för läsaren. (2) De nytestamentliga texternas bildspråk skall bevaras så långt det är möjligt på svenska. Det är alltså bara i de fall då en metafor inte går att förstå på målspråket som den skall översättas till ett för dagens läsare mer bekant bildspråk. (3) När det finns effektfulla ordvändningar och upprepningar i originaltexten skall de inte ”utan vidare” översättas med språklig variation, utan uttryckas med rytm även i den svenska texten. Det motiveras med att rytm bidrar till att klargöra texternas innebörd och att många människor idag är mer ljudorienterade än textorienterade. (4) Språket skall moderniseras. Därmed bör inte översättningen innehålla ålderdomliga ord och uttryck som inte tydligt återger meningen, även om de välbekanta uttrycken utgör traditionellt ”bibelspråk”. (5) Översättningen bör karaktäriseras av könsinkluderande språk. Flera ord och uttryck har tidigare översatts på ett sätt som i praktiken ger en mer exkluderande innebörd än när de användes i antiken. (6) Översättningen skall visa trohet också mot inslag i texterna som tycks främmande idag. Den skall alltså inte dölja kulturella skillnader mellan dåtid och nutid genom att ”översätta” dem.¹⁰

För att på allvar kunna diskutera inriktningen på nästa svenska bibelöversättning behöver vi utvärdera vilka effekter de nuvarande direktiven har fått. Det är särskilt viktigt eftersom bibelsällskapet föreslår att samma principer som har gällt för provöversättningen också skall karaktärisera den mer omfattande process som väntar vid en översättning av hela Bibeln.

⁶ Källspråk är det språk som man översätter från; målspråk är det språk man översätter till (Rune Ingo, *Från källspråk till målspråk: Introduktion i översättningsvetenskap* [Lund: Studentlitteratur, 1991]).

⁷ Formell ekvivalens har dominerat de flesta översättningsprojekt genom historien, men från och med Eugene Nidas publikationer om funktionell ekvivalens (tidigast i *Towards a Science of Translating* [Leiden: Brill, 1964]) har allt fler översättningar publicerats i den nyare traditionen. Dit hör Bibel 2000, liksom en av de mest sålda engelska översättningarna, New International Version (NIV).

⁸ Bibelsällskapet, *När tiden var inne*, 14; Bibelsällskapet, ”Översättning”.

⁹ Svenska Bibelsällskapet, ”Tilläggsdirektiv enligt beslut i bibelsällskapets styrelse 2013-09-17”, bilaga till § 43.

¹⁰ Bibelsällskapet, *När tiden var inne*, 15–16; Bibelsällskapet, ”Tilläggsdirektiv”.

Provöversättningens tillämpning av direktiven

Det är tydligt att direktiven inte har tolkats och tillämpats på precis samma sätt av de översättare och stilister som har arbetat med Lukasevangeliet respektive Galaterbrevet. Överlag har de dock lyckats väl med att ansluta sig till den angivna översättningsprincipen, moderat funktionell ekvivalens. Det är inte alls lika stor skillnad mellan provöversättningen och motsvarande texter i Bibel 2000 som det var mellan den och 1917 års översättning, men det var inte heller tanken. Bakom Bibel 2000 ligger ett annorlunda översättningsideal jämför med 1917, medan det nu bara har reviderats på vissa punkter.¹¹ Det är också synligt i provöversättningen, som på många ställen är just något stramare och närmare originaltextens bildspråk och ordval än Bibel 2000. Vad det gäller de mer detaljerade direktiven är tillämpningen inte lika konsekvent på alla punkter.

Det första direktivet handlar om att eftersträva konkordans i översättningen, det vill säga att ett grekiskt ord så långt det är möjligt skall översättas med samma svenska term. En undersökning av de teologiskt laddade orden 'synd'/'synda'/'syndare' (ἁμαρτία, ἁμαρτάνω, ἁμαρτωλός) och 'tro' (πίστις, πιστεύω) ger snarast intrycket av att konkordansen har blivit mindre. Vad det gäller variationer på stammen 'synd' (ἁμαρτ-) så förekommer det mer sällan i provöversättningen än i Bibel 2000. I Luk 13:4 använde Bibel 2000 "syndare" där provöversättningen gör en omskrivning med "mer skyldiga". Det är visserligen helt korrekt, eftersom den grekiska texten här använder verbet 'vara skyldig' (ὀφείλω) snarare än substantivet 'syndare'. På två ställen (Luk 17:3, 17:4) har dock verbet 'synda' (ἁμαρτάνω) översatts med "göra orätt", precis som i Bibel 2000. Här har alltså översättarna inte fullt ut tagit tillfället i akt att i enlighet med direktiven öka konkordansen och därmed skapa tydliga associ-

ationer inom och mellan texterna i fråga om central teologisk terminologi.

Översättningen av substantivet och verbet för 'tro' ger samma bild; konkordansen har minskat i jämförelse med Bibel 2000. I det här fallet har det dock skett i ljuset av nyare forskning om Paulus syn på tron. I provöversättningen översatts substantivet πίστις antingen med 'tro' eller 'trohet', beroende på kontexten. Därmed är det möjligt att i centrala avsnitt som Gal 2:16 och 3:22 tala om att människan blir rättfärdig "genom Jesu Kristi trohet" istället för "genom tron på Jesus Kristus" (Bibel 2000). Här minskar alltså konkordansen något (även om det fortfarande är möjligt att upptäcka relationen mellan 'tro' och 'trohet' då de bygger på samma stam), men på god grund. Provöversättningen eliminerar dessutom ett exempel på falsk konkordans (precis som i Luk 13:4 ovan) när den ändrar "i trohet" (Bibel 2000) i Gal 1:14 till 'i lojalitet' (i grekiskan används inte någon term med stammen πιστ-, 'tro').

Det andra direktivet handlar om att bevara de nytestamentliga texternas bildspråk och här har provöversättningen på några ställen tagit tydliga steg. Det bästa exemplet återfinns i Gal 2:2 och 5:7 där Paulus använder en idrottsmetafor om att löpa för att beskriva sitt arbete för evangeliet och det nya livet med Kristus. Bibel 2000 ersätter bildspråket i 2:2 med klartext ("för jag ville inte slita, eller ha slitit, förgäves") och det i 5:7 med en annan metafor ("Ni kom bra i väg"). Här ger provöversättningen exempel på en utmärkt lösning för att bevara bildspråk hämtat från anti-kens idrottsvärld, något som förekommer i flera nytestamentliga texter.¹² Översättaren har lagt till "lopp" för att förtydliga metaforen om att springa, vilket gör att den genast fungerar på svenska: "för att jag inte skulle springa eller ha sprungit mitt lopp förgäves" (2:2); "Ni inledde loppet väl" (5:7). Det här stärker tillämpningen av både det första och det andra direktivet, eftersom det tydliggör associationer (i fråga om idrottsmetaforer) inom och mellan bibeltexterna

¹¹ 1917 års översättning karakteriserades framför allt av "formell ekvivalens" (se fotnot 6, ovan), Bibel 2000 av "funktionell ekvivalens" och bibelsällskapets provöversättning av en reviderad funktionell ekvivalens – "moderat funktionell ekvivalens" – som återför idealet något i riktning mot formell ekvivalens.

¹² Metaforer om att springa ett lopp finns inte bara i Gal 2:2 och 5:7, utan också i Fil 2:16, 2 Tim 4:7 och Heb 12:1. Andra typer av idrottsmetaforer finns i 1 Kor 9:24–26 och 2 Tim 2:5.

samtidigt som nytestamentligt bildspråk bevaras i en god svensk språkform.

Ett annat exempel på arbetet med bildspråk återfinns i Luk 16:22, i liknelsen om den rike mannen och Lasaros. Bibel 2000 översatte det svårfångade grekiska uttrycket *κόλπον Ἀβραάμ* med en omskrivning: ”Abrahams sida”. Innehållsligt fungerar det väl i sitt sammanhang (hela versen lyder: ”Så dog tiggaren och fördes av änglarna till platsen vid Abrahams sida”), eftersom det uttrycker hoppet om att de rättfärdiga efter döden skulle få komma till en festmåltid hos Abraham.¹³ Det krävs dock en annan översättning för att bildspråket skall bevaras, en som fångar upp att *κόλπον* normalt används direkt om kroppen, i betydelsen ’bröst’, ’sköte’ eller ’barm’. Provöversättningen är inte lika ordagrann som 1917 års översättning, som valde ”Abrahams sköte”, utan använder en fras som är lika intim och samtidigt på ett tydligare sätt kommunicerar innebörden: ”Abrahams famn”.

Det tredje direktivet handlar om att skapa rytm i översättningen, inte minst där det återfinns i den grekiska texten. Det här direktivet tycks inte har påverkat översättarnas arbete på något tydligt sätt, men stilisterna påpekar kortfattat att de har undvikit många enstaviga ord i följd ”av rytmiska skäl”.¹⁴ Det är tydligt att en sådan tillämpning av direktivet inte sker utifrån eventuell rytm i grekiskan, utan primärt för att skapa god svenska.

Det fjärde direktivet handlar om att modernisera språket i översättningen. Här är det tydligt att översättare och stilister har arbetat medvetet och gemensamt. Gamla språkformer som ”lade” och ”sade” ersätts genomgående av ”la” och ”sa”. Andra ålderdomliga eller otydliga uttryck byts också ut; ”penningspung” blir ”börs” (Luk 12:33) och ”påse” blir ”packsäck” (Luk 10:4). Moderniseringen gäller även teologiskt laddade termer; ”salig” ersätts med ”lycklig” (Luk 12:43, 14:14). Det har kritiserats för att sakna den tidigare översättningens eskatologiska övertone,¹⁵ men är alltså ett uttryck för direktivet om att modernisera språket. Det finns också enstaka

översättningsval som kan kritiseras för att direkt motverka direktivet genom att göra språket mer ålderdomligt. Det gäller till exempel provöversättningens val av ”i andra eller tredje nattväkten” (Luk 12:38), som knappast kommunicerar tydligare till dagens samhälle än ”vid midnatt eller ännu senare” (Bibel 2000). Detsamma gäller förslaget ”tygellöshet” i Gal 5:19 för grekiskans *ἀσέλγεια*. Det är om möjligt ännu mer ålderdomligt än ”liderlighet”, så som ordet översattes i Bibel 2000. Exempel som dessa är dock undantagen som bekräftar regeln om en i många fall tydligt och konsekvent tillämpning av direktivet om moderniserat språk.

Det femte direktivet handlar om att använda ett könsinkluderande språk. Här ges inga mer detaljerade riktlinjer som skulle kunna leda översättarna och stilisterna i deras arbete. Styrelsens tilläggsdirektiv ger bara två exempel, att *ἀδελφοί* (”bröder”) bör översättas ”bröder och systrar” och att *υἱοί* (”söner”) bör återges ”barn”. Jag kommer att diskutera olika grader av könsinkluderande språk mer ingående senare i artikeln.

En närmare granskning av provöversättningen visar att översättare och stilister, trots kortfattade instruktioner (det gäller för övrigt samtliga direktiv), har tillämpat könsinkluderande språk förhållandevis jämt och konsekvent. *υἱοί* (”söner”) har översatts med ”barn” när det används om Galaterbrevets mottagare, eftersom de flesta forskare tänker sig att dessa inkluderade både män och kvinnor. I de två fall där det används om särskilt angivna personer har det helt korrekt översatts med ”söner” (”En man hade två söner”, Luk 15:11, och ”Abraham hade två söner”, Gal 4:22). *ἀδελφοί* (”bröder”) har på ett liknande sätt översatts med ”bröder och systrar” när det riktas till brevtagarna. När det besläktade uttrycket *ψευδαδελφοί* (”falska bröder”) används i Gal 2:4 om personer som enligt Paulus ”har nästlat sig in i församlingen för att spionera” översatts det dock inte med ”falska bröder och systrar” utan med ”falska bröder”. Historiskt är det nog troligare att den gruppen bestod av enbart män, men det är inte självklart.

Provöversättningen använder också könsinkluderande språk för ytterligare en företeelse som inte tas upp i direktivet. Det handlar om generiskt ”han”, då ”han” används i generella utsa-

¹³ Se Bibelsällskapet, *När tiden var inne*, 47 not till 16:22.

¹⁴ Bibelsällskapet, *När tiden var inne*, 20.

¹⁵ Byrskog, 349.

gor som gäller både män och kvinnor. I sådana fall har översättare och stilister skapat omskrivningar för att göra fraserna mer könsinkluderande. När samma grekiska ord används för att referera till en specifik man har det dock översatts med ”han”. Den här tillämpningen av könsinkluderande språk är minst lika betydelsefull för det samlade intrycket som ”barn” och ”bröder och systrar”, men den har inte uppmärksamats i förordet eller i någon av de artiklar om provöversättningen som jag har tagit del av.

Ett tydligt exempel på hur provöversättningen använder könsinkluderande språk vid generiskt ”han” är Luk 18:17. I Bibel 2000 lydde den: ”Sannerligen, den som inte tar emot Guds rike som ett barn, han kommer aldrig dit in.” Här inleds alltså meningen med könsinkluderande språk (”den som inte tar emot”), men i andra satsen används ett könsspecifikt pronomen (”han”). Meningen kan alltså tolkas som om den bara gällde män. Det är gentemot den här typen av könsspecifikt språk som känsligheten har blivit allt starkare under de senaste decennierna.¹⁶ Mot den bakgrunden är provöversättningens val att undvika pronomen i den andra satsen betydligt bättre: ”Sanna mina ord, den som inte tar emot Guds rike som ett barn kommer aldrig dit in.” På samma sätt översatts en rad liknande uttryck.¹⁷ Det enda tydliga undantaget återfinns i Luk 19:26, som inkluderar flera könsspecifika pronomen också i provöversättningen: ”den som har ska få, och den som ingenting har, från honom ska tas också det han har.” Det är möjligt att översättaren har tolkat den här utsagan som enbart en del av liknelsen om de tio punden, men jag tror de flesta uppfattar Jesu ord här som riktade lika mycket utåt till åhörarna som inåt till själva berättelsen, i likhet med de andra exemplen.¹⁸ Här skulle det ha varit möjligt med köns-

inkluderande språk som undviker generiskt ”han”.¹⁹

Det sjätte och sista direktivet handlar om att visa trohet mot främmande inslag i texterna. Här är det svårare att hitta tydliga exempel på hur översättarna har arbetat med formuleringar som ger uttryck för det som dagens läsare kan uppfatta som främmande. Ett avsnitt som ändå tycks ha påverkats av detta direktiv är Luk 11:8, som talar om hur en vän kommer och ber om hjälp mitt i natten. Vännen beskrivs som ”påträngande” i Bibel 2000, men i provöversättningen expanderas uttrycket till ”oförskämt påträngande” för att poängtera att den grekiska termen (ἀναίδεια, ’skamlöshet’) aktiverar antikens heders- och skamkultur och därmed signalerar att beteendet verkligen är tvivelaktigt.²⁰ I Folkbibeln görs en liknande tolkning och uttrycket ”oförskämt djärv” används.

Det finns också flera ställen där det framgår att översättarna skulle ha kunnat gå längre i sin tillämpning av direktivet om trohet mot främmande inslag. Det gäller till exempel Gal 5:20, där grekiskans ἀιρέσεις visserligen tolkas utan den anakronism som fanns i Bibel 2000 (”kätterier”), men istället ersätts av ett uttryck (”sektarism”) som leder tankarna till helt andra typer av fenomen i vår egen tid. Här skulle ett uttryck som ”grupperingar” eller ”falanger” kunna fänga betydelsen av att människor delar upp sig i olika grupper efter åsikt.

Provöversättningen i ett internationellt perspektiv

Provöversättningen ger en inblick i hur bibelsällskapet tänker sig att nästa stora svenska bibelöversättning skall se ut. Den grundläggande översättningsprincipen (moderat funktionell ekvivalens) och de mer specifika tilläggsdirektiven

¹⁶ Ivarsson, Fredrik. *Evangelium enligt Markus och Maria: Förslag till revidering av NT 81:s översättning av Markusevangeliet utifrån en diskussion om inklusivt språk* (Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd, 1999), 10.

¹⁷ Se till exempel Luk 10:16, 11:10, 11:23, 12:47, 12:48 och 14:26, samt Gal 5:10 och 6:3.

¹⁸ Se föregående fotnot.

¹⁹ Det är svårare att tillämpa könsinkluderande språk på den här meningen än de tidigare nämnda, eftersom den innehåller fraser med explicit eller implicit maskulint innehåll. Det är dock inte omöjligt. Med två mindre omskrivningar kan den återges ”den som har ska få, och den som ingenting har ska fråntas också det den har.”

²⁰ Företeelsen förklaras kort i en fotnot (Bibelsällskapet, *När tiden var inne*, 28 not till 11:8).

beskriver hur vägen till en sådan översättning är tänkt att se ut.²¹ Det är därför viktigt att de analyseras och diskuteras. Ett sätt att få klarhet i vad de skulle få för effekt är att jämföra provöversättningen och Bibel 2000. Jag har gett några sådana komparativa exempel ovan och i de flesta fall kommer provöversättningen väl ut ur jämförelsen. Ett annat sätt är att sätta in direktiven och översättningsidealet i ett internationellt perspektiv och se hur bibelsällskapets ställningstaganden förhåller sig till en bredare diskussion om vad som bör karaktärisera en god bibelöversättning. I förordet relateras provöversättningen till de senaste norska och nederländska översättningarna, framför allt genom att referera till hur dessa har påverkat bibelsällskapets val av inriktning.²² Men hur placerar sig bibelsällskapets riktlinjer till några av de internationellt sett mest debatterade frågorna om bibelöversättning?

David Dewey menar att 2000-talets bibelöversättningsdebatt så här långt har dominerats av två frågor: en ökad polarisering mellan form- och meningsdrivna översättningar och en pågående debatt om genusinkluderande språk.²³ Båda dessa frågor aktualiseras av bibelsällskapets provöversättning.

Debatten om bibelöversättningar skall vara form- eller meningsdrivna, d.v.s. karaktäriseras av formell eller funktionell ekvivalens,²⁴ har nu pågått i femtio år och visar inga tecken på att avmattas. I det sammanhanget är det särskilt intressant att bibelsällskapet anser att Bibel 2000 är alltför ”fri” i sin översättning av till exempel bildspråk och stramar upp idealet något i riktning mot formell ekvivalens (även om utgångspunkten fortfarande är funktionell ekvivalens). Bibelkommissionen bakom Bibel 2000, som ge-

nomförde det mesta av sin översättning av Nya testamentet på 1970-talet, var tydligt influerad av Nidas ideal om funktionell ekvivalens.²⁵ Redan i slutet av 1980-talet började dock meningsdrivna översättningar ifrågasättas allt mer i den internationella debatten.²⁶ Det var inte minst ett resultat av att New International Version (NIV), som först kom ut 1978, var den första meningsdrivna översättning som fick bred spridning.²⁷ Därefter har ett antal meningsdrivna engelska översättningar publicerats som tillämpar funktionell ekvivalens betydligt mer strikt och konsekvent än NIV.

Med tanke på karaktären hos de översättningar som mest stringent har arbetat med funktionell ekvivalens är det inte så konstigt att bibelsällskapet vill strama upp översättningsidealet. I praktiken har de starkast meningsdrivande översättningarna alltmer framstått som parafraaser. Ju starkare fokus som läggs på att översättningen skall kommunicera originaltextens mening klart och enkelt på målspråket, desto mer omskrivande har översättningarna blivit. Bibel 2000 bytte ut antika metaforer mot bildspråk som tydligare kommunicerar på nutidssvenska, men flera starkt meningsdrivna översättningar ersätter dem istället med klarspråk, samtidigt som historiskt specifika och teologiskt centrala termer byts ut mot vardagsord. Därmed kan svårgripbara ord som ”rättfärdiggjord” uttryckas med ”förklarad skuldfri” eller rentav ”accepterad”, medan ”centurion” förtydligas med ”en romersk befälhavare” eller ”en arméofficer”.²⁸ I det se-

²⁵ Jämför Birger Olsson, *Från Birgitta till Bibel 2000: Den svenska bibelns historia* (Stockholm: Verbum, 2001), 119–130; Ivarsson, 50; Bibelsällskapet, *När tiden var inne*, 10.

²⁶ Dewey, *Bible Translations*, 161.

²⁷ Mellan var tredje och varannan bibel som säljs i USA är en engelsk- eller spanskspråkig utgåva av NIV (Dewey, 162; Vern S. Poythress och Wayne A. Grudem, *The TNIV and the Gender-Neutral Bible Controversy* [Nashville: Broadman & Holman, 2004], 126).

²⁸ Den grekiska verbformen δικαιούμενοι i Rom 3:24 översätts med ”being justified” i New American Standard Bible (NASB) och ”are justified” i New Revised Standard Version (NRSV), två formdrivna översättningar. Meningsdrivna översättningar väljer ibland andra fraser beroende på hur starkt funktionellt ekvivalenta de är, från ”are justified” i New International

²¹ Vid nästa stora översättningsarbete kommer processen förstås att vara betydligt mer omfattande än vid produktionen av den aktuella provöversättningen, ”så mycket som bibelfondens medel kan räckta till, med fler expertgrupper och referenter samt en fast redaktionskommitté” (Bibelsällskapet, *När tiden var inne*, 17).

²² Bibelsällskapet, *När tiden var inne*, 14–15.

²³ David Dewey, *A User's Guide to Bible Translations: Making the Most of Different Versions* (Downers Grove: InterVarsity, 2004), 182, 199.

²⁴ För skillnaden mellan dessa översättningsideal, se ovan.

nare fallet upplever nog de flesta inte att särskilt mycket har gått förlorat, men i bytet från ”de blir rättfärdiga” till ”han har accepterat oss” riskerar översättningen att förenkla texten alldeles för mycket. Det är just genom att studera texterna som vi kan bilda oss en uppfattning om vad som avses med att ”bli rättfärdig” eller ”bli förklarad rättfärdig”, snarare än genom att översättningen erbjuder en förenklad tolkning av det.

De översättningar som tydligast och mest konsekvent har tillämpat funktionell ekvivalens (till exempel Today's English Version, TEV, och Contemporary English Version, CEV) har också snart fått rollen av nischöversättningar och fungerar inte minst som barnbiblar.²⁹ Det är de mer återhållsamt meningsdrivna översättningarna, bland vilka New International Version är den mest kända, som har fått mest spridning i ett bredare folklager. Det är också ett sådant brett anslag som bibelsällskapet sikar på för att kunna skapa en ny centrumöversättning.³⁰ Här vore det utmärkt med två stora svenska översättningar sida vid sida, en formdriven och en meningsdriven, så att läsare kan få flera intryck av de avsnitt och teman som är särskilt besvärliga att översätta. Så länge det inte är möjligt bör den enda, dominerande översättningen kombinera de två grundläggande översättningsprinciperna. Därmed är bibelsällskapets val av moderat funktionell ekvivalens särskilt lyckat.

Den andra större fråga som aktualiseras av bibelsällskapets provöversättning – och den som kanske kommer att väcka mest debatt i Sverige – är bruket av könsinkluderande språk. Jag har visat på tre sätt som provöversättningen använder för att skapa ett mer könsinkluderande uttryck: en könsbalanserad översättning av ἀδελφοί

(”bröder och systrar”, istället för ”bröder”), en könsneutral översättning av υιοί (”barn”, istället för ”söner”) och olika strategier för att undvika generiskt ”han”. Samtidigt ger avsaknaden av tydliga riktlinjer för hur direktivet om könsinkluderande språk skall tillämpas påtagliga resultat i provöversättningen. Direktiven nämner bara ἀδελφοί och υιοί, men inte ens dessa översätts helt konsekvent med könsinkluderande uttryck (se ovan). När det kommer till bruket av generiskt ”han” är variationen ännu större, även om det är tydligt att båda översättarna har reflekterat över det potentiella problemet med att använda pronomenet ”han” för allmänna utsagor som gäller både män och kvinnor.

Provöversättningen erbjuder till och med några försök till könsinkluderande språk om Gud, samtliga i Galaterbrevet. I Gal 1:15 beskrivs Gud med uttrycket ”den som utsåg mig redan i moderlivet” där Bibel 2000 hade ”han som utsåg mig redan i moderlivet”. På så sätt undviks ett könsspecifikt språk om Gud. Den här typen av lösning när grekiskan har konstruktioner med substantiverade particip användes redan i 1917 års översättning för tal om människan, men det här är första gången den tillämpas på Gud. Även om den tidigare har använts om människor har den då ofta kombinerats med ett ”han” i den efterföljande satsen,³¹ vilket effektivt har eliminerat den könsinkluderande effekten.³² Ett sådant efterföljande ”han” förekommer nästan inte alls om människor i provöversättningen (ett undantag är Luk 19:26). I det sammanhanget framstår översättningen av Gal 3:5 som särskilt anmärkningsvärd i sitt tal om Gud: ”den som bistår er med Anden och låter krafter verka i er, gör *han* det för att ni har gjort vad lagen föreskriver eller för att ni har lyssnat i tro?” [min kursivering] Här används alltså könsneutralt språk om Gud i den första delen av meningen, men (maskulint) könsspecifikt i den andra. Som jämförelse finns det inte något könsspecifikt språk i Gal 1:15 el-

Version (NIV), via ”makes us right with him” i New International Reader's Version (NIRV) och ”are put right with him” i Today's English Version (TEV) till ”accepts us” i Contemporary English Version (CEV). Det grekiska substantivet ἑκατόνταρχος (”ledare av 100 [soldater]”, d.v.s. i evangeliernas kontext en centurion) i Matt 8:5 översätts med ”a centurion” i NASB och NRSV, medan de meningsdrivna översättningarna går från ”a centurion” (NIV), via ”a Roman commander” och ”a Roman officer” i NIRV och TEV till ”an army officer” i CEV.

²⁹ Dewey, 174–175.

³⁰ Bibelsällskapet, *När tiden var inne*, 13.

³¹ Se analysen ovan av Luk 18:17, som i Bibel 2000 översattes med ”den som inte tar emot Guds rike som ett barn, *han* kommer aldrig dit in” [min kursivering].

³² Det fanns inte heller några direktiv om könsinkluderande språk i arbetet som ledde fram till 1917 års översättning och Bibel 2000, även om det förekom diskussioner om ämnet inför Bibel 2000 (Ivarsson, 19).

ler 3:5 i två av de mest använda engelska översättningarna som arbetar aktivt med könsinkluderande språk (NIV och NRSV).³³ Försöken till könsinkluderande språk i provöversättningen av Galaterbrevet står i kontrast mot bruket i Lukasevangeliet. Där används könsspecifika pronomen om Gud också i översättningen av substantiverade particip, till exempel i Luk 10:16: ”Men också honom som har sänt mig avvisar man, när man avvisar mig.”³⁴

Ett så skiftande genusbruk för Gud i provöversättningen tydliggör behovet av klara riktlinjer för könsinkluderande språk i en kommande översättning av Nya testamentet. Sådana riktlinjer bör vara grundade i ett beslut om hur omfattande bruket av könsinkluderande språk skall vara. En jämförelse med samtida engelska översättningar som i olika utsträckning använder könsinkluderande språk visar att det finns åtminstone tre olika typer eller ambitionsnivåer att välja mellan.³⁵

En grundläggande ambitionsnivå är att använda könsinkluderande språk i de fall när källtextens mening är tydligt inkluderande, även om den rent grammatiskt uttrycker det med könsspecifikt språk. Detta är helt i linje med utgångspunkten för funktionell ekvivalens – översättningen skall följa och uttrycka källtextens mening, snarare än dess form. Det innebär samtidigt att könsinkluderande språk inte kan appliceras på alla termer av en viss typ (till exempel ἀδελφοί eller υἱοί), utan en bedömning måste göras av varje testställe för att fastställa om tex-

tens mening inkluderar både män och kvinnor. En rad moderna, brett använda, engelska översättningar, till exempel New International Version (NIV) och New Jerusalem Bible (NJB) har den här ambitionsnivån. De flesta inslag av könsinkluderande språk i provöversättningen hör också hemma här och översätts på motsvarande sätt som i könsinkluderande engelska översättningar. Det gäller till exempel ”bröder och systar” för ἀδελφοί, ”barn” för υἱοί och olika försök att undvika generiskt ”han”.

En andra typ eller ambitionsnivå tillämpar könsinkluderande språk på ställen där källtexten talar i allmänhet (det vill säga inte om specifika män och kvinnor), även om textens mening inte är tydligt inkluderande. Här används könsinkluderande språk också för specifika grupper av individer som kan inkludera kvinnor, även när de signaleras med termer som tydligt refererar till män (till exempel ἀνὴρ, ’man’, ’make’). NRSV, den mest använda engelska översättningen bland exegeter,³⁶ har på flera ställen gjort val som hör hemma på den här nivån. I Apg 20:30 ersätts till exempel det könsspecifika ἄνδρες (”män”) med ett könsneutralt pronomen: ”Some even from your own group will come distorting the truth”. NIV har här en könsspecifikt översättning (”men will arise...”), liksom Bibel 2000 (”skall det träda fram män...”) och den nya norska översättningen Bibelen 2011 (”skal det stå fram men...”). Ett ställe vars översättning beror på hur utgivarna ställer sig till den här ambitionsnivån finns i en av provöversättningens texter, Gal 2:4 (som nämndes ovan). Här har såväl NRSV som de inte lika könsinkluderande översättningarna NIV och Bibelen 2011 valt att återge ψευδοἰδελφοί (”falska bröder”) könsneutralt: ”false believers” (NIV, NRSV), respektive ”falske søsken” (Bibelen 2011). Översättarna och stilisterna bakom provöversättningen har varit mer återhållsamma och återger uttrycket, precis som i Bibel 2000, med ”falska bröder”.

En tredje ambitionsnivå nöjer sig inte med att begränsa könsinkluderande språk till de ställen där källtextens mening är inkluderande, eller där sammanhanget skulle kunna innefatta både kvinnor och män, utan arbetar också med att bryta exkluderande språkliga konventioner i

³³ I Gal 1:15 använder de ”God” istället för ett pronomen: ”God, who had set me apart”. I Gal 3:5 tvingas de till omskrivningar för att undvika könsspecifika pronomen. NIV: “does God give you his Spirit...by the works of the law, or by your believing what you heard?” NRSV: “does God supply you with the Spirit...by your doing the works of the law, or by your believing what you heard?”

³⁴ I Luk 10:16 använder NIV könsspecifikt språk (”whoever rejects me rejects him who sent me”), medan NRSV har könsinkluderande språk även här (”whoever rejects me rejects the one who sent me”). Här finns inte utrymme för en diskussion om bruket av ”man” i provöversättningen, som starkt påverkar intrycket av könsspecifikt språk i Luk 10:16.

³⁵ Detta i kontrast till Ivarssons beskrivning av två typer av könsinkluderande översättningar, ”försiktiga” och ”radikala” (Ivarsson, 38).

³⁶ Dewey, 172.

andra sammanhang, till exempel genom att ha ett genomgående könsinkluderande språk för Gud och Jesus.³⁷ Det innebär att titlar som ”Fader” ersätts med ”Fader-Moder”, ”Förälder” eller ”Abba Gud” och ”Guds Son” med ”Guds Barn”, ”Guds Egen” eller ”Förstfödda”.³⁸ Översättningar av den här typen har inte alls fått samma breda stöd och erkännande som NIV och NRSV. Det rör sig framför allt om språkliga revisioner av tidigare översättningar i en mer inkluderande riktning, till exempel *The Inclusive Language Lectionary* (ILL) och *New Testament and Psalms: An Inclusive Version* (NTPI), vilka utgår från RSV och NRSV.³⁹

Direktivet att använda könsinkluderande språk i provöversättningen har kritiserats för att vara ”ett avsteg från ambitionen att visa trohet mot grundspråket”.⁴⁰ En sådan kritik riskerar dock att missa målet eftersom i princip alla översättningsval i fråga om könsinkluderande språk gäller ställen där de flesta är överens om att källtextens mening är inkluderande (det vill säga omfattar både män och kvinnor), även om den rent grammatiskt uttrycks med ett könsspecifikt språk. I sådana fall kan (också en moderat) funktionellt ekvivalent översättning välja könsinkluderande formuleringar för att uttrycka textens mening, särskilt i ett läge där målspråkets konventioner har ändrats så att ”han” och ”man” inte längre på ett självklart sätt upplevs inkluderande. Jag instämmer i Byrskogs slutsats, att det inte får vara ”översättningens uppgift att rädda Bibeln från problematiska uttrycksätt och värderingar”,⁴¹ men det är inte heller fallet hos den första, mest grundläggande typen av översättning med könsinkluderande språk. Den utgår från att källtextens mening skall uttryckas tydligast möjligt på målspråket och översättaren måste därför tolka varje textställe för sig och bedöma vilka som omfattas av det.

Det är inte längre givet att ”han” i uttryck som ”den som ber, han får” (Luk 11:10) uppfattas

³⁷ Ivarsson, 30–33.

³⁸ Dewey, 98; Ivarsson, 30, 33.

³⁹ *An Inclusive Language Lectionary* (3 volymer; Louisville: Westminster John Knox, 1983); *The New Testament and Psalms: An Inclusive Version* (Oxford: Oxford University Press, 1995).

⁴⁰ Byrskog, 350.

⁴¹ Byrskog, 350.

som riktat till både män och kvinnor. De flesta forskare är överens om att uttrycket i Luk 11:10 är en allmän utsaga som vänder sig till både män och kvinnor, vilket gör att översättningen i Bibel 2000 inte är särskilt lyckad. Att som provöversättningen uttrycka samma grekiska fras med ”den som ber får” är därmed en bättre översättning, eftersom den tydligare uttrycker textens mening på samtida svenska.

Det förekommer omfattande kritik mot alla typer av könsinkluderande översättningar, oavsett ambitionsnivå,⁴² men det går inte att på ett trovärdigt sätt avfärda dem utan att tydliggöra vilken typ av könsinkluderande språk som kritiseras och vad i översättningen som är problematiskt (till exempel tolkningen av källtextens mening eller hur den har överförs till målspråket). Det är stor skillnad på ”den som ber får” och ”Gud Fader-Moder”.

Utifrån den aktuella översättningsprincipen (moderat funktionell ekvivalens) finns det inte någon anledning att avvisa könsinkluderande språk i sig. Det är snarare en fråga om på vilket sätt och i vilken utsträckning det skall tillämpas. En ny meningsdriven översättning kan knappast undgå att använda sig av den första typen av könsinkluderande språk, vilket provöversättningen tydligt visar. För de andra två typerna är det en helt annan fråga (i synnerhet den tredje), eftersom de inte lika tydligt stöds av själva översättningsprincipen. För att de skall kunna bli aktuella i en framtida översättning krävs en annan typ av argumentation än den som återfinns i provöversättningens förord.

Hur bör nästa svenska bibelöversättning se ut?

Den här artikeln har visat att bibelsällskapets provöversättning på många ställen tillämpar översättningsprincip och direktiv på ett tillfredställande sätt, även om framför allt direktiven har varit alltför otydliga och kortfattade. På vissa ställen, till exempel i fråga om konkordans i översättningen och könsinkluderande språk, skulle översättarna ha kunnat gå längre. Det är

⁴² Se till exempel Ivarsson, 33–38; Pouythress & Grudem.

särskilt tydligt i jämförelse med samtida engelska översättningar.

Det behövs också en mer omfattande diskussion om vad som egentligen avses med direktivet om rytm i översättningen. Jag saknar en reflektion kring att antika texter var författade för att framföras muntligt. Här finns en framväxande forskning om muntligt framförande och högläsning av texterna, i såväl deras ursprungsmiljö som i modern tid,⁴³ liksom om bibelöversättning i relation till muntligt framförande.⁴⁴ Innan vi kan föra in rytm i en översättning måste vi reflektera över hur de nytestamentliga texterna innehåller drag som ljudkvalitet, repetition, rytm och stil, som på olika sätt bidrar till att förmedla

deras budskap.⁴⁵ När det gäller frågan om vad som bör vara vägledande för nästa stora svenska bibelöversättning har bibelsällskapet tagit ett djärvt beslut – som samtidigt styrks av slutsatserna från en internationell diskussion om bibelöversättning – att använda moderat funktionell ekvivalens som översättningsprincip och att arbeta med könsinkluderande språk av den första typen (när källtextens mening är tydligt inkluderande, även om den uttrycker det med köns specifikt språk). Här tror jag att bibelsällskapet har gjort viktiga (och riktiga) vägval, men det återstår fortfarande arbete med att förklara varför och på vilket sätt de skall tillämpas i arbetet med nästa stora svenska bibelöversättning.

Summary

This article examines the Swedish test translation of Luke 9:51–19:28 and Galatians, which was published by the Swedish Bible Society in 2015. It analyzes how and to what extent the translators apply the fundamental translation principle (moderate formal equivalence) and the six translation directives (on concordance, figures of speech, rhythm, modern language, gender-inclusive language, and faithfulness towards cultural differences) set forth by the Bible Society. It also compares the translation with a current international discussion on Bible translation. Although the directives are often ill-defined and too brief, the translators generally follow them satisfactorily. They could, however, have gone further in their application of concordance and gender-inclusive language. The translation directive on rhythm is especially difficult to implement, since it is incomprehensible without a broader discussion on sound quality, repetition, rhythm, and style and how these interact to convey the meaning of ancient texts, which were regularly composed for oral delivery.

The Swedish Bible Society has made a bold decision—and one that is warranted by conclusions drawn from an international discussion on Bible translation—in aiming for a moderate functional equivalent translation which employs gender-inclusive language of a basic type (when the meaning of the source text is clearly gender-inclusive, even if it is expressed with gender-specific language). Much remains to be done in terms of explaining why and how the next major Swedish Bible translation should have these characteristics, yet from the reasoning in this article the decision is both timely and well-founded.

⁴³ Jämför Deweys diskussion om att allt mer fokus läggs på bibelöversättningarna skall fungera väl i högläsningssituationer, särskilt som allt fler hör bibeltexter snarare än läser dem (Dewey, 200).

⁴⁴ Se till exempel James A. Maxey & Ernst R. Wendland, *Translating Scripture for Sound and Performance: New Direction in Biblical Studies* (Eugene: Cascade Books, 2012) och mitt eget bidrag i samma volym: Dan Nässelqvist, ”Translating the Aural Gospel: The Use of Sound Analysis in Performance-Oriented Translation”, 49–67.

⁴⁵ Jämför Byrskog, 350.